

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1718 — 1821)

Τῇ βάσει ἐπισήμων ἀνεκδότων ἐγγράφων σωζομένων ἐν τε τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου καὶ τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ Ζακύνθου καὶ ἄλλων ἀσφαλῶν πηγῶν, ἐγράψαμεν σημειώσεις περὶ τῶν καθολικῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας. Αἱ σημειώσεις, αἱ ἀφορώσαι τοὺς χρόνους τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας, ἐδημοσιεύθησαν ἤδη πρὸ ἐτῶν ¹, αἱ δὲ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας νῦν τὸ πρῶτον δημοσιεύονται ἐν τῇ *Ἀρμονίᾳ*. Καὶ αἱ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς δουλείας σημειώσεις, εἰ καὶ ὀλίγαι, εἶναι ὅμως πολὺτιμος συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς δράσεως τῶν Λατίνων ἐν Ἀνατολῇ. Εἶναι πολὺτιμος, διότι γίνονται κατὰ πρώτην φοράν γνωστὰ πράγματα ἄγνωστα, εἶναι δὲ ἔτι πολυτιμοτέρα διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπισήμων νύξεων, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν πονηρῶν ἐκείνων χρόνων, καθ' οὓς ἡ Πελοπόννησος ἦτο ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι ἱστορικὴ συμβολή, πολὺτιμος εἶναι ὅταν πηγάζῃ ἐξ αὐθεντικῶν πηγῶν, καὶ ὠφέλιμος τῷ μέλλοντι νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλως περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ δυτικοῦ κλήρου καὶ τῆς καταστάσεως τῶν δυτικῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὀλίγα εἶναι γνωστά. Οἱ δυτικοὶ ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἔζων, φυσικῶς τῷ λόγῳ, λαμπρῶς. Ἡ δράσις των ἦτο μεγάλη καὶ ἠδύναντο νὰ εἶναι καὶ ὠφέλιμοι τῇ χώρᾳ.

Ἐνῶ οἱ Πελοποννήσιοι σχετικῶς πρὸς τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους εὐημέρουν ὑπὸ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, αἰφνης τὰ πράγματα μετεβάλλοντο, διότι ἡ θαλασσοκράτωρ κυρίαρχος ὅλως ἐξησθένει.

¹ Παρνασσός, τόμος ΙΖ' 1895, φυλ. 7—10.

Παρ' ὅλον τὸν ἑκτακτον ἥρωισμόν, ὃν ἡ Ἑνετία ἔδειξεν ὑπερασπίζουσα τὴν Κρήτην κατὰ τὴν ἐπὶ 24 ἔτη περιώνυμον πολιορκίαν, ἡ Κρήτη τῷ 1669 ἐγένετο ὀθωμανικὸν κτῆμα. Ἡ Ἑνετία ἀπολέσασα τὴν μεγαλόνησον ταύτην, συναπώλεσε καὶ δυνάμεις. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακμῇ της ἔδειξε τοῦ παλαιοῦ αὐτῆς μεγαλείου λάμψιν διὰ τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη, τοῦ ἀνακτήσαντος τῷ 1685 τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Ἑνετία δὲν εἶχεν ὁμῶς ἀρκούσας δυνάμεις διὰ νὰ τὴν διατηρήσῃ, καὶ οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1715 οἱ Τούρκοι τὴν εἶχον ὁλοκλήρῳ ἐκ νέου κυριεύσει. Ἐπομένως ἡ Ἑνετία κατόπιν τῆς ἀποτυχίας ταύτης τῶν ὀπλῶν της, ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ αὐτὴν τῇ Τουρκίᾳ, δυνάμει τῆς τῷ 1718 συνομολογηθείσης ἐν Πασσαρόβιτς εἰρήνης. Μόνη ἡ Ἐπτάνησος εἶχε μείνει εὐτυχῶς ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν ἐξουσίαν, πᾶσαι δὲ αἱ λοιπαὶ ἐνετικαὶ κατακτήσεις ἐν Ἀνατολῇ μετέβησαν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος¹ εἰκότως παρατηρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες εὗρισκον ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν ἀσφάλειάν τινα ζωῆς, τιμῆς, ἰδιοκτησίας καὶ συνειδήσεως. Ὅμως τινὲς Ἕλληνες εἴτε ἐκ φόβου εἴτε ἐκ συμφέροντος εἴτε ἐκ πόθου μεταλλαγῆς κυβερνήσεως συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ὀπλῶν εὐχερῇ κατάκτησιν ὁλοκλήρου τῆς πατρίδος αὐτῶν. Εἰς πάσας τὰς κοινωνίας ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἕνεκα παντοίων λόγων δὲν ἀρέσκονται εἰς τὴν αὐστηρὰν καὶ τακτικὴν κυβέρνησιν. Ἀκολούθως μεταννοῦσιν, ἀλλὰ πολὺ ἄργά.

Οὕτω, δυστυχῶς, τινὲς τῶν Πελοποννησίων προυχόντων, ἐκ τῶν προτιμῶντων τὴν ὀθωμανικὴν ἀναρχίαν τῆς αὐστηρᾶς καὶ τακτικῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας, λόγῳ συμφέροντος ἀτομικοῦ, συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βεζίρου εὐχερῇ κατάκτησιν, ἀλλ' ἐτιμωρήθησαν διὰ τοῦτο, διότι ἐν Κορίνθῳ, Ναυπλίῳ καὶ Μεθώνῃ ἅμα εἰσελάσαντες οἱ Τούρκοι ἀνηλεῶς κατέσφαξαν καὶ ἐξηνδραπόδισαν ἀνεξαιρέτως τοὺς χριστιανούς. Δεινὰ ὑπέστησαν καὶ οἱ δυτικοὶ ἱερεῖς. Ἐν Ναυπλίῳ μάλιστα ἐσφαξαν οἱ Τούρκοι τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν δυτικῶν Ἀγγέλων Μαρίαν Καρλίνην².

¹ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Ε' σελ. 640, ἔκδ. Β'.

² Ὁ Καρλίνης κατὰ τὰ ἔγγραφα τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου ἦτο ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου καὶ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἱεροκηρύκων. Ὁ δυτικὸς οὗτος ἀρχιεπίσκοπος διέμενεν ἐν Ναυπλίῳ, ἐνθα ἦτο καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν μέγαρον, καθότι κατ'ὡθι τῶν ἐγκυκλίων του ἔγραφε: Data

Ὁ μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων πόλεμος προκάλεσε μεγίστην αἰσθησιν εἰς Ἑνετίαν. Ἡ ἀπώλεια τῆς Πελοποννήσου ἐλύπησε πᾶσαν ἑνετικὴν καρδίαν, ἅμα δὲ καὶ τὸν Πάπαν. Ὅταν λείπη ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθουμένου, ὅταν διαπράττωμεν λάθην, τότε διὰ νὰ εἴμεθα ἀνεύθυνοι τῶν πράξεών μας, τὸ αἷτιον εἰς ἀνωτέραν δύναμιν καὶ εἰς τὸ πεπρωμένον ἀποδίδομεν. Τὴν ἤτταν τῶν ἑνετικῶν ὅπλων καὶ τὰς νίκας τῶν τουρκικῶν ἀπέδιδον εἰς τὰ ἀμαρτήματα οἱ εὐσεβεῖς φιλοπάτριδες καὶ συνεπῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐδημοσιεύοντο καὶ βιβλία. Εἰς ἑν τούτων δημοσιευθὲν τῷ 1716¹ λέγεται ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῶν Τούρκων

a Napoli di Romania dal nostro palazzo arcivescovile. Περὶ τοῦ Καρλίνῃ ὅρα: Girolamo Ferrari, *Delle notizie storiche della lega tra l'imperatore Carlo VI e la Repubblica di Venezia contra il gran Sultano* κλ. Ἐν Ἑνετίᾳ 1723 σελ. 52.

¹ Τὸ σπανιώτατον τοῦτο βιβλίον ἐπιγράφεται *Ricordi cristiani per ben riuscire nella guerra contro gl'infedeli autentici con l'avvenuto nell'abbattimento di Gerico, consagrati a S. E. il Signor Aloiso Pisani cavaliere e Procuratore di San Marco. In Venezia, M. DCCXVI, appresso Girolamo Albrizzi*. Τὸ περίεργον τοῦτο βιβλίον διαιρεῖται εἰς δέκα καὶ τέσσαρα κεφάλαια καὶ ἐπὶ πλέον πέντε δεήσεις, ἧτοι δύο εἰς τὸν Χριστόν, μίαν εἰς τὴν Παναγίαν, μίαν εἰς τοὺς ἁγίους Ἀγγέλους καὶ μίαν εἰς τὸν Ἅγιον, οὗ θὰ ἐγένετο ἡ λιτανεία ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν χριστιανικῶν ὅπλων. Περιεργείας χάριν μεταφράζομεν τὴν εἰς τὴν Θεοτόκον δεήσιν:

Βασίλισσα καὶ Δέσποινα ἡμῶν ἁγιωτάτῃ Μαρία Ἀειπάρθενος, συνενοῦσα τὴν δόξαν τῆς μητρὸς εἰς τὸν ἀμόλυντον κρίνον ἀσυγκρίτου ἀγνότητος. Φεῦ, δεῖξον τὴν ἰσχύν Σου σήμερον κατὰ τῆς κακοηθείας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ὅστις ἀπειλεῖ νὰ ἀνατρέψῃ, νὰ πιέσῃ τὸ ἄνθος τῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες Σοὶ εἶναι ὑπήκοοι. Κάρφωσον, ὦ μεγάλη Γύναι, ὡς νέος Ἰωὴλ τὴν τύχην, τὰς μηχανὰς ἐκείνου τοῦ αἰσχροτάτου Τούρκου. Κατάστρεψον τὰ σχέδια, βύθισον τοὺς στόλους. Ἄς ἐννοήσῃ ὁ ἀνάξιος οὗτος Ὀλοφέρνης ὅτι Σὺ εἶσαι ἡ Ἰουδίθ, ἡ τόσον ἀγνή ὅσον ἰσχυρὰ πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ Σου, πρὸς ἐντελῇ ἤτταν τοῦ στόλου τῶν ἀπίστων. Ἀπὸ Σοῦ μόνον ἀναμένει τὴν δόξαν τοῦ ὁ ἀληθὲς Ἰσραήλ, ἀπὸ Σοῦ ἀναμένει τὴν χαρὰν τοῦ πλήρους θριαμβοῦ τῆς πρὸς Σε εὐπειθοῦς χριστιανωσύνης. Τόνισον Σὺ, ὦ μεγάλη Γύναι, τό: *Cantemus Domino* (ᾄδωμεν τῷ Κυρίῳ) πρὸς καταθυθισμόν καὶ ἀνατροπὴν τῆς Αἰγύπτου ταύτης τῶν κενοδόξων βαρβάρων· καὶ ἡμεῖς παρακολουθοῦντες τὴν πρόσκλησίν Σου, ὡς οἱ Ἰσραηλῖται ἐκείνην τῆς Μαρίας ἀδελφῆς τοῦ Μωϋσῆ, θὰ ἀποδώσωμεν τῷ Ὑψίστῳ τὸ ταπεινότερον σέβας τῆς ψυχῆς. Σε ἰκτεύομεν λοιπόν, Σε ἐπικαλούμεθα καὶ σεβόμεθα μετὰ τῆς ταπεινοτάτης εὐσεβείας τῆς δουλείας, πεπεισμένοι νὰ εὐρωμεν εἰς Σε μητρικὴν ἀγάπην, καὶ μίαν ἐπιείκειαν, ἐξ ἧς εὐνοοῦνται αἱ εὐχαὶ Σου. Δεῖξον

κατὰ τῶν Χριστιανῶν δὲν ἦτο τιμωρία ἐπονειδίστου ἁμαρτίας ἰδιώτου, διότι ἦτο πόλεμος καταστρεπτικὸς οὐχὶ μόνον κατὰ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, Ἰταλίας καὶ Εὐρώπης, καὶ ὅτι ὅσον οἱ Χριστιανοὶ περισσότερον ἁμαρτάνουσι τόσον περισσότερον νικῶσιν οἱ Τούρκοι. Συνεπῶς λέγει ὁ ἄνωνυμος συγγραφεὺς, δὲν ἦτο ποινὴ ὀλίγων, ἀλλ' ἁμαρτίαι πολλῶν. Ἀναφέρει ὁ ἄνωνυμος οὗτος τὸν ἅγιον Γρηγόριον εἰπόντα ὅτι ἡ *Ιεριχώ* εἶναι ἡ *σελήνη* καί, ὡς ἡ παλαιὰ *Ιεριχώ* διὰ τοῦ Θεοῦ καταστράφη, οὕτως ἡ νέα *Ιεριχώ*, ἡ ὀθωμανικὴ *Σελήνη*, διὰ τοῦ Θεοῦ θὰ καταστραφῇ. Διὸ προτείνει μετάνοιαν, προσευχὴν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ὅπως ὁ εὐσπλαγχνός Θεὸς ἀποστείλῃ νέον *Ἰησοῦν Ναυῆ*, ἵνα καταστρέψῃ τὴν νέαν *Ιεριχώ*, τὴν *Τουρκίαν*.

Καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτικῆς ἐπανελάβανον τὰ λεγόμενα τῆς μοναχῆς ἁγίας Βρίγιττας, ἥτις εἰς τὰς ἀποκαλύψεις τῷ 1350 ἔλεγεν ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ὑποκύψωσιν εἰς ζυγόν, τὰ δὲ δεινὰ τῶν θὰ παύσωσιν εὐθὺς ὡς ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας τὸν Πάπαν.

Ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τούρκων ἦτο νὰ ἡμποδίζετο καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς οἰκίας ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου γεγωνυῖα τῇ φωνῇ καὶ νὰ κρούωνται τὰ σανίδια (σήμαντρα) πρὸς σύναξιν τῶν πιστῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας¹.

Περιεβάλλετο νὰ μὲν ὁ Πατριάρχης διὰ μεγίστων τιμῶν, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἐκ συμφέροντος πολιτικοῦ. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσλάμ καὶ συγχρόνως νομοθέτης συγχέει τὴν πολιτείαν μετὰ τῆς θρησκείας εἰς ἓν. Δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐξισλαμίσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον οὐδὲ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἄμεσον πολιτικὴν καὶ πνευμα-

ὅτι εἶσαι Σὺ ἡ μήτηρ, ἡ διὰφυλάττουσα τὰς χριστιανικὰς χώρας, ὁρφανὰς πάσης ἀνθρωπίνης β.ηθείας Ὑπεράσπισον αὐτὰς διὰ μόνον τῆς ἀξίας τοῦ βραχίονός Σου, διὰ τῆς ἰσχύος τῆς προστασίας Σου τῆς παντοδυνάμου, πρὸς καταστροφὴν τοῦ διώκτου τῆς προσφιλοῦς Σοι ἀγνότητος.

¹ Δ. Κουμουνδουράκη *Συλλογὴ φειφάδων (ῥητῶν) περὶ φθαστῶν καὶ ἀφθάστον κτημάτων ὡς διετίθεντο καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν δίκαιον*. Ἐν Ἀθήναις 1867, σελ. 8—10.

τικήν ἀρχηγίαν τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ. Ἀλλὰ τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ κηρυχθῇ ὁ Πατριάρχης ἄρχων τοῦ δούλου λαοῦ, ἅμα δὲ καὶ ὑπεύθυνος τῶν παρεκτροπῶν καὶ ἀπειθειῶν αὐτοῦ. Ν' ἀναλάβῃ ὁ Σουλτάνος πλὴν τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν χριστιανικῶν δὲν ἠδύνατο, διότι τὸ τοιοῦτο θὰ προσέκρουε καιρίως τῇ φυλαυτίᾳ καὶ τῷ ἐγωισμῷ τῶν Τούρκων, θὰ ὤθει δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο δ' ἐπετάσσεται τῇ τουρκικῇ πολιτικῇ ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον. Ἄλλως τε παρὰ τῇ διοικητικῇ ἀνικανότητι τῶν Τούρκων οὐδὲν ἦτο προχειρότερον καὶ ἀσφαλέστερον ὅπως συγκρατηθῇ τὸ ἀχανές κράτος, ἢ ν' ἀφεθῇ μὲν εἰς τὸν Ἕλληνα Πατριάρχην ἡ διοίκησις τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ εὐθύνη τῆς τελείας τούτου ὑποταγῆς· καθότι ἡ ἐκάστοτε ἀποπομπή, ἡ ἐξορία καὶ αὐτὸς ὁ στραγγαλισμὸς τοῦ Πατριάρχου ἦτο βεβαίως μάθημα πολλῷ εὐχερέστερον, συντομώτερον καὶ διδακτικώτερον ἢ ἡ ἔρευνα καὶ ἀνακάλυψις τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐπαναστατικῶν αἰτιῶν καὶ τιμωρία τῶν πρωτουργῶν¹.

*
* *

Ὁ μέγας Πέτρος λόγῳ πολιτικῆς ἐκηρύχθη προστάτης τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, διὸ τῷ 1700 ἀπέτεινεν ὁ μέγας Ῥώσος πρὸς τὴν Πύλην ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐμέμφετο τοὺς Τούρκους ὡς καταπιέζοντας τοὺς Ἕλληνας, Βλάχους, Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἐκτοτε ἤρξατο νὰ μειῶται ὁ ἀριθμὸς τῶν βίᾳ ἐξισλαμιζομένων. Ἐφεξῆς δὲ ἐν ἐκάστη συνθήκῃ τῆς Ῥωσίας μετὰ τῆς Πύλης ἐλαμβάνετο πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ῥαγιαδῶν ἡ τύχη. Οἱ Πάπαι ἦσαν ἀνέκαθεν κατὰ τῶν Τούρκων. Διὸ καὶ αὐτοὶ οἱ δυτικοὶ ὑπεβλέποντο παρὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας. Τὰς ἐνεργείας τοῦ Πάπα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπεστήριζον ἐκτὸς τῆς Γαλλίας καὶ αἱ ἄλλαι καθολικαὶ δυνάμεις, ἰδίως ἡ Αὐστρία, ἥτις διὰ τοῦ 7ου ἄρθρου τῆς ἐν Βιέννῃ συνθήκης τῷ 1615 ἀπήτησε παρὰ τῆς Πύλης νὰ παραχωρηθῇ τοῖς καθολικοῖς ἡ ἄδεια νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας ἐν Τουρίᾳ².

¹ Ν. Γ. Μοσχολάκη *Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας*. Ἐν Ἀθήναις 1882 σελ. 46—67.

² Α. Διομήδους Κυριακοῦ *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ἐκδόσις Β'. Ἐν Ἀθήναις 1898. Τόμ. Γ', κεφ. ΔΖ'.

Παρά τῶν προξένων τῶν καθολικῶν κρατῶν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ δυτικοὶ ὀλίγον ἤλπιζον, διότι μόνος ὁ τῆς Γαλλίας ἐνδιεφέρετο, ἀφοῦ ἦτο καὶ δυτικός· οἱ δὲ λοιποὶ πρόξενοι τῆς Οὐγγαρίας, Νεαπόλεως, Ὁλλανδίας καὶ Βενετίας ἦσαν Ἕλληνες καὶ δὲν ἐφρόντιζον διὰ τὸν καθολικισμόν, διὸ καὶ ἠγείροντο κατ' αὐτῶν παράπονα ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν ἱερέων, ἅμα δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Ῥώμης¹.

Οἱ δυτικοὶ τῆς Πελοποννήσου εἶχον τὰ βλέμματα αὐτῶν ἐστραμμένα πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῶν δυτικῶν Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, οὗ ἡ ἔδρα ἦτο ἡ Ζάκυνθος. Ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἱεράρχου τούτου ἦσαν καὶ οἱ καθολικοὶ τῆς Λευκάδος, Ἰθάκης², Κυθήρων καὶ τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτσης³. Ὅχι μόνον οἱ δυτικοὶ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος περιέμενον ποιάν τινα ἀνακούφισιν ἀπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ζακύνθου. Τοῦτο συνέβαινε, διότι αἱ δοῦλαι αὐταὶ ἑλληνικαὶ χῶραι ἦσαν ἐγγὺς τῆς Ζακύνθου. Τούτου ἕνεκα σκέψις ἐγένετο ἵνα ἐπισήμως ὁ ἱεράρχης ὁ ἐδρεύων ἐν Ζακύνθῳ ἔχῃ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ λάβῃ συνεπῶς καὶ τὸν τίτλον *Praefectus missionis Peloponnesiacae et Vicarius commissarius Apostolicus in regno Peloponnesi*. Ὁ ἐπίσκοπος Ἰωάννης Χρυσόστομος Κάλβης ἐκ Ζακύνθου προσεπάθει νὰ φανῇ ὠφέλιμος. Ἐνήργησεν ὅπως γίνῃ ἐν Πελοποννήσῳ μοναστήριον πρὸς καταφύγιον τῶν καταδιωκομένων ὑπὸ τῆς Τουρκίας, νὰ γίνωσι δὲ καὶ καταλύματα διὰ τυχόντα ἱερεᾶ δυτικόν. Παρεκάλει δὲ ἐπιμόνως ἵνα οἱ ἐν Πελοποννήσῳ δυτικοὶ ἱερεῖς διδάσκωσι γράμματα εἰς τὰ τέκνα τῶν χριστιανῶν ὀρθοδόξων τε καὶ δυτικῶν. «Ἐὰν δέ, λέγει ἐπιστολὴ αὐτοῦ, ὁ ἱερεὺς γνωρίζῃ ἑλληνικὰ, νὰ διδάξῃ τὰ ἑλληνικὰ καὶ εἰς τοὺς καθολικοὺς καὶ εἰς τοὺς

¹ *Diversa* καὶ *Lettere diverse* παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

² Εἰς τὴν Ἰθάκην οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐκκλησία καθολικὴ, διὸ ἔθετον κινητὴν ἀγίαν τράπεζαν εἰς τινα ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ ἐλειτούργει ὁ δυτικὸς ἱερεὺς. Ταῦτα κατὰ τὰ ἔγγραφα εὕρισκόμενα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

³ Ἐν Πρεβέζῃ ὑπῆρξε μονὴ καὶ ἐκκλησία τῶν μοναχῶν *Minori Osservanti*, ἐν Βονίττῃ μονὴ καὶ ἐκκλησία τῶν μοναχῶν *Osservanti*. Ταῦτα κατὰ τὰ ἔγγραφα τὰ εὕρισκόμενα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου. Τῷ 1781 ἡ ἐν Πρεβέζῃ ἐκκλησία ἦτο ἐν ἀταξίᾳ καὶ ὑπῆρχεν εἰς μόνος μοναχὸς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου κατὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ Ἰθάκης καὶ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

» Ἑλληνας. Κείμενον δὲ νὰ ἔχητε ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἐκδοθέντα ἐν
» Βενετίᾳ καὶ νὰ προσέχητε νὰ μὴ ἀσπασθῶσι τὸ θρήσκευμα τῶν Τούρ-
» κων τὰ ἁθῶα πλάσματα, λόγῳ συμφέροντος τῶν κερδοσκοπῶν γονέων»¹.

Περὶ τὸ 1723 Ῥώσος ἱεραπόστολος, ὀνόματι Ἰγνάτιος, περιεφέρετο εἰς τὴν Πελοπόννησον προσηλυτίζων τοὺς τυχόντας δυτικούς καὶ κηρύττων ὅτι τοὺς ὀρθοδόξους ὑποστηρίζει ἡ Ῥωσία καὶ ὅτι ἡ Ῥωσία εἶναι ἡ ἀπεσταλμένη παρὰ τοῦ Θεοῦ Δύναμις διὰ νὰ σώσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν, ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εἶναι ἄθεοι. Ἡ Ῥώμη μαθοῦσα τοῦτο παρεπονεῖτο εἰς τὴν προϊσταμένην δυτικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν τῆς Ζακύνθου. Τῇ 25 Ἰουνίου τοῦ 1725 εἰδοποιεῖται ὁ ἐν Κερκύρᾳ εὐρισκόμενος γενικὸς Προβλεπτὴς τῆς θαλάσσης Φραγκίσκος Κορνέρ, ὅτι εἰς πάτερ Ἰγνάτιος Ῥώσος ἐξύβριζε τρομερὰ εἰς Ναύπλιον τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν καὶ ὅτι ἐρράπισεν Ἑνετὸν ναύτην, ὅστις ὑπερήσπισε τὴν ὑβριζομένην πατρίδα, καὶ ὅτι ὁ ναύτης διὰ δόλου ἐνὸς καλογήρου ὀρθοδόξου κατώρθωσε νὰ μεταβῇ ὁ ἱεραπόστολος εἰς τὸ πλοῖον, μεθ' ὃ δέσμιος ὠδηγήθη εἰς τὰ Κύθηρα καὶ παραδοθεὶς εἰς τὰς ἀρχὰς δεόντως ἐτιμωρήθη².

Ἐν τούτοις ὁ καθόλικισμὸς τῆς Πελοποννήσου ὅλως ἥραιοῦτο. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς χώρας πλεῖστοι δυνάμενοι ἐγκατέλειψαν τὰ πάντα καὶ κατέφευγον εἰς μέρη, ἐνθα ἠδύναντο ν' ἀναπνεύσωσιν ἀέρα ὅπως δῆποτε ἐλεύθερον³. Πολλοὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ἐν οἷς συγκαταλέγεται καὶ ἡ εὐπορος οἰκογένεια Πλανιτέρου. ἥτις ἐγκατέστη εἰς Ζάκυνθον, ἀφοῦ ἔχασε τὴν περιουσίαν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπεκεφαλίσθη ὁ Θεόδωρος Πλανίτερος, ὁ ἐκ τῶν προυχόντων τοῦ Ναυπλίου⁴.

¹ Carte diverse intorno Morea καὶ Lettere della Sacra Congregazione κλ. παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

² Lettere della Sacra Congregazione παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου καὶ Libro Ordini e Terminazioni παρὰ τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ ἀρχεῖῳ Ζακύνθου.

³ Lettere diverse, παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

⁴ Stampa delli sigg. Costantin zio Paterno qu. Zuanne e Francesco Zuanne Girolamo et Alvise nipoti qu. Zorzi Planitero. Ἐν Βενετίᾳ 1786. — Εἰς Ζάκυνθον κατέφυγε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κορώνης Ἰάκωβος Σταθακόπουλος θιασώτης τῆς ἐνετικῆς πολιτείας κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τῆς θαλάσσης Μάρκου Ἀντωνίου Διέγου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Σεπτεμβρίου 1730. Ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος ἐγένετο ἐφημέριος καὶ τοῦ ναοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους (ᾧ καὶ Κώδικα τῆς ἐκκλησίας Ἀγ. Χαραλάμπους καὶ Libri ordini e terminazioni παρὰ τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ ἀρχεῖῳ Ζακύνθου.

Ὅτε Πατριάρχης τὸ τέταρτον ἦτο ὁ Παΐσιος, τὴν ἐκκλησίαν ἐτάρατ-
 τεν ὁ ἀγύρτης Αὐξέντιος, κηρύττων τὸν ἀναβαπτισμόν πάντων τῶν εἰς
 τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν προσερχομένων, ἐναντίον τῆς συνηθείας τῆς
 ἐκκλησίας, ἥτις καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Ἀρμενίων αὐτῇ προσερχομένους καὶ
 τοὺς ἀπὸ τῶν διαμαρτυρομένων προσιόντας ἐδέχετο Μύρῳ μόνον ἀγίῳ
 χρισμένους. Ἀλλ' ὁμῶς ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Κυρίλλου τοῦ Ε' ἐξεδόθη-
 σαν δύο κανονικαὶ διατάξεις περὶ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ὧν ἡ δευτέρα ἐγέ-
 νετο τῷ 1756 βίχ καὶ συνεπείχ' στάσεως τοῦ σύρρακος ὄχλου¹.

Τοιοιυτοτρόπως ἐτηρεῖτο ἄσβεστον τὸ ἀμοιβαῖον μῖσος μεταξὺ Ἑλλή-
 νων καὶ καθολικῶν καὶ ἐκ τοῦ μίσους τούτου, εἰκότως παρατηρεῖ ὁ δεινὸς
 ἱστορικὸς Zinkeisen, ἐπωφεληθήσαν οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος, οἱ Τούρ-
 κοι, πρὸς ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τῆς κυριαρχίας των. Ἡ ἱστορία ἀπο-
 δεικνύει ὅτι ἡ φραγκικὴ κυριαρχία οὐδαμῶς ἐξελατίνισε τοὺς ὀρθοδόξους,
 ἀλλ' ἀνέπτυξε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταφαίνεται
 ὅτι οἱ ἐξαγγελθέντες λόγοι ὑπὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς Νοταρᾶ ἐλέγχονται
 ψευδεῖς ὅτι «Κρειτότερόν ἐστι εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασι-
 » λεῦον Τούρκου ἢ καλύπτραν λατινικὴν»². Ὡς ἐπίσης ἐλέγχονται ψευ-
 δεῖς οἱ στίχοι οἱ γραφέντες μετὰ ἑκατοντάδας ἐτῶν :

*Ἔχομεν, ὦ ἀρχιερεῖς, δύο ἐχθροὺς μεγάλους,
 Τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἱταλοὺς, τοὺς φίλους τοὺς μεγάλους.
 Οἱ μὲν νὰ κυριεύσωσι θέλουν τὴν βασιλείαν,
 Οἱ δὲ νὰ ὑποιάξωσι ἡμῶν τὴν θρησκείαν*³.

Ὁ στιχουργὸς μὲ τὴν λέξιν Ἱταλοὺς ἐννοεῖ τοὺς δυτικούς τοὺς κοινῶς
 ἐπονομαζομένους Φράγκους ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀρθοδόξων.

* *

Τῷ 1736 ἔλαβε τὸν οἶκα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Ζακύνθου καὶ
 Κεφαλληνίας ὁ Μαρία Βαλδασσάρ Ῥεμονδίνης, ἀνὴρ λόγιος ἄμα καὶ
 ῥέκτης καὶ ὁ πρῶτος γράψας τὴν ἱστορίαν Ζακύνθου. Ὁ ἱεράρχης

¹ Μ. Γεδεὼν *Πατριαρχικοὶ πίνακες*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, σελ. 644—645.
 Τοῦ ἰδίου *Κανονικαὶ διατάξεις* τόμ. Α' σελ. 252.

² Πρβλ. Δ. Θερεϊανοῦ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ἐν Τεργέστῃ 1889, τόμ. Α',
 σελ. 30—36.

³ Ὅρα *Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Σύμμικτα*, ὑπὸ τινος ὀρθοδόξου ἀνωνύμου. 1806.

οὗτος εἰργάζεται ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν χριστιανῶν καὶ περὶ τῆς ἐκπαι-
 δεύσεως τῶν ἐλληνοπαίδων. Τῷ 1743 ἔστειλεν ἐγκύκλιον εἰς τοὺς ὑπὸ
 τὴν δικαιοδοσίαν του ἱερεῖς νὰ ἐκπαιδεύωσιν οὐχὶ μόνον τὰ τέκνα τῶν
 καθολικῶν ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα τῶν ὀρθοδόξων τόσον τῶν ὑπὸ τὴν Βενε-
 τίαν νήσων ὅσον καὶ ἐκεῖνα ἅτινα ἀῆ ἀτυχία τῶν χρόνων ἠνάγκασε νὰ
 » εὐρίσκωνται ὑπὸ τοὺς Τούρκους». Ἡ Ῥώμη τὸν διέταττε νὰ ἰδρύσῃ
 ναίδεια (cappelle) εἰς τὰ προξενεῖα, νομίζουσα βεβαίως ὅτι οἱ ἐν Πελο-
 ποννήσῳ πρόξενοι τῶν καθολικῶν δυνάμεων ἦσαν καθολικοί. Τῷ 1754
 εἰδοποιήθη ἐκ Ῥώμης ὁ Ῥεμονδίνης ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης καὶ
 πατριαρχικὸς βικάριος ἐν Κωνσταντινουπόλει¹ ἔστειλεν εἰς Τρίπολιν τὸν
 ἐκ Σύρου ἱερέα Νικόλαον Καπέλον διὰ τοὺς καθολικοὺς Ἀρμενίους,
 οἵτινες διέμενον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Σφύζεται ἐπιστολὴ τοῦ Γάλλου προ-
 ξένου B. Amirat πρὸς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας παρὰ τῇ Ὑψηλῇ
 Πύλῃ κόμητα Besalleurs, δίδουσα ιδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς
 δυτικῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐκκλησίας. Ἐκθέτει ὁ γενικὸς οὗτος πρόξενος
 ὅτι ἀπὸ τινῶν μηνῶν διέμενον ἐν Τρικώλει ὁ Νικόλαος Καπέλος ὡς ἐφη-
 μέριος τῶν Ἀρμενίων καὶ ἐπειδὴ ὁ τίτλος οὗτος δὲν ἤρκει νὰ ἐξασφα-
 λίσῃ τὸν ἱερέα ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους, οἵτινες ὑπέβλεπον αὐτόν, πρὸς
 ἀποφυγὴν παρεκτροπῶν ἐνόμιζε πρέπον, ἂν ὁ πρεσβευτὴς συνήνει, νὰ
 λάβῃ ὁ ἱερεὺς Καπέλος τὸν τίτλον τοῦ ἐφημερίου τῆς γαλλικῆς ἱεραπο-
 στολῆς καὶ ὡς τοιοῦτον νὰ τὸν παρουσιάσῃ εἰς τὴν τουρκικὴν ἀρχήν. Ἡ
 ἔκθεσις λήγει διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων : « Ἡ Πελοπόννησος μετέλλαξεν ἀπὸ
 » τινος θρησκευτικῶς. Ἄλλοτε ὑπῆρξε καθ' ὅλην τὴν χώραν εἰς καὶ
 » μόνος καθολικὸς ἱερεὺς, ὅστις ὑπεχρεοῦτο νὰ μεταβαίνει ἀπὸ τόπου εἰς
 » τόπον, κατὰ τὰς περιστάσεις. Καὶ τώρα ὑπάρχουν εἰς ὅλα τὰ μέρη,
 » ἐνθα εὐρίσκονται Γάλλοι, δῆλα δὲ εἰς Κορώνην, Μεθώνην, Πύλον,
 » Ναύπλιον, Πάτρας καὶ Τρίπολιν. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι εἶναι οἱ πλεῖστοι ἐκ
 » τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (Arcipelago). Θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἦσαν ἱκανοί,
 » ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι, ἐνόμισα καλὸν νὰ τοὺς ἀντικαταστήσω μὲ
 » Ἰησουίτας καὶ Καπουτσίνους».

[Ἐπεται τὸ τέλος].

¹ Τῷ 1723 ὑπεγράφετο ὡς ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης τῶν καθολικῶν ὁ Πέτρος
 Ἀλοΐζιος Καράφα κατὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.